

MODERNİZM, KENTLEŞME VE TÜRKİYE

Emel ÖZDEMİR¹

Özet

Günümüzde toplumlar bir değişim süreci içindedir. Her alanda görülmeye başlayan bu değişimin en önemli sonuçlarından biri kentleşme olayıdır. Yaşanan değişim ve yeniden yapılanma sürecinin sonucu olan kentleşme ile birlikte de kentler, ekonomik, sosyal, kültürel, yapısal, ekolojik açılardan yeni özellikler kazanmaktadır. Bu süreç, kentlerin çehresinde köklü değişikliklere neden olmaktadır. Türkiye’de “modernizm” sürecine girilmesiyle, sanayi, tarım, teknoloji, ulaşım, haberleşme vb. alanlarda gelişmeler olmuştur ve bu gelişmeler insanları farklı sebeplerden dolayı kentlere yöneltmiştir. Ancak, tam anlamıyla gelişemeyen ve modernleşemeyen Türkiye, ekonomik gelişme hızından daha fazla kentleştiği için, kentlerinde birçok sorunla karşılaşmıştır. Bu nedenle, Türkiye, “kentleşmemiş” ve “kentleşememiş” bir toplumun sıkıntılarıyla karşı karşıya kalmak zorunda olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kentleşme, Modernizm, Ekonomik Büyüme, Çarpık Kentleşme

MODERNISM, URBANIZATION AND TURKEY

Abstract

Today, societies are in a process of change. One of the most significant results of this change that is observed in every area is the urbanization. The cities have obtained new properties in terms of economic, social, cultural, structural and ecological aspects with the urbanization which is the result of the changes and restructuring process. This process causes radical changes in the appearance of the cities. In Turkey, with the “modernism” process, there have been some developments in varied areas, such as industry, agriculture, technology, transportation, communications etc. and these developments have led people to cities due to different reasons. However, Turkey, which was unable to develop and modernize in the strict sense according to modernism standards, has encountered many problems in the cities, as it has started to urbanize faster than the economic growth rate. Therefore, Turkey has had to face with the problems of the society which is “non-urbanized” and “failed to urbanize” in the cities.

Key Words: Urbanization, Modernism, Economic Growth, Unplanned Urbanization

1. Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, İletişim Fakültesi, emelozdemir@akdeniz.edu.tr
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5199-2236>

Giriş

Modernleşme sürecindeki gelişim ve yeniliklerle hız kazanan ve 19. yüzyıldan günümüze kadar, dünya üzerindeki ülkeleri etkisi altında bulunduran kentleşme, özellikle, II. Dünya Savaşı'ndan sonra, Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Modernleşme dönemindeki, ekonomik sebepler (tarımda makinelerin kullanımı, sanayinin gelişmesi... gibi), teknolojik sebepler (ulaşım, haberleşme ve enformasyon ağının gelişmesi gibi) ve kültürel sebepler (eğitim, kültür ve sağlık hizmetlerinden faydalanma isteği gibi) insanların kentlere göç etmesine neden olmuştur. Türkiye'deki kentleşme de, sadece doğum gibi doğal bir sürecin sonucunda değil; daha çok göç nedeniyle hızla artmıştır ve hala artmaya devam etmektedir. Ancak hemen belirtilmelidir ki, Türkiye'deki kentleşme, gelişmiş ülkelerdeki kentleşmeden farklıdır; tamamen az gelişmiş ülkelere özgü özelliklere sahiptir (TÜGİAD, Ocak 1998). Türkiye'deki kentleşme hareketini gelişmiş ülkelerden ayırt eden önemli özellik ise, batıda kentleşmenin, kalkınma ile birlikte yürümüş olmasına rağmen; Türkiye'de kalkınma ile paralel gitmemiş olmasıdır. Türkiye'de ekonomik büyüme hızı, kentleşme hızından (bir kaç yıl dışında) her zaman düşük olmuştur. Batıda kentlere göç edenler genellikle iş olanakları bulabilmiş iken, ülkemizde köylerden göçenler içinde işsizlerin, gizli işsizlerin veya kayıt dışı sektörde çalışanların sayısı oldukça fazladır. Esasında, Türkiye, kentleşmemiş; bunun yerine çarpık kentleşmiştir.

Bu çalışmada, Türkiye'de Modernleşme süreci ile birlikte hız kazanan kentleşme kavramının ne olduğu ve Türkiye'de ne yönde yapılandığı; neden gelişmiş ülkelerdeki gibi başarılı bir şekilde planlanamadığı, giderek çarpık kentleşmeyle birlikte kentlerde ekonomik, sosyal, kültürel alanda birçok probleme sebep olduğu ve bu sorunların giderilmesi adına nasıl önlemler alınması gerektiği incelenmektedir. Çünkü çarpık kentleşme Türkiye'de birçok soruna neden olmuştur. Kentleşmenin toplumsal ekolojisinin, aileden yerleşime bütün toplumsal yaşamın yok edilmesinin, çeşitliliğin, karşılıklı etkileşimin ve insanın yaratıcılığının erozyona uğrayışının trajik bir öyküsü olduğu görülür. (Bookchin, 1997, s.131) Giderek, kentlerde çarpık kentleşmenin sonucu olarak her alanda bir yıkım, bir anlamda erozyon olmaya başlamıştır. Kentlerde, göçle beraber, işsiz ve niteliksiz kişilerin işsizlik sorunu, konut problemi nedeniyle gecekondulaşma eğilimleri ve bu gecekonduların kentlerin hem fiziki hem de toplumsal yapısını mahvetmeleri sadece neden oldukları birkaç problemden biridir. Örneğin, kentlerin hızlı bir biçimde büyümesi kentsel gelişmenin kontrol edilmesini zorlaştırmakta ve bu kontrolsüz kentsel büyüme dolayısıyla da su, kanalizasyon, ulaşım gibi alt yapı hizmetlerinin sağlanması daha pahalı olmakta, daha fazla kaynak ve zaman gerekmektedir (Dinçer, 1997, s. 102). Bu yüzden çoğu zaman altyapı hizmetleri verilememektedir. Bu durum da, kentlerin fiziksel yapısını ve kentsel hizmetler dengesini sürekli bozmaktadır. Ayrıca, çarpık kentleşme sürecinde meydana gelen toplumsal huzursuzluklara neden olan bu kontrolsüz göç ve göçün meydana getirdiği suç olaylarında artış, gelişmekte olan toplumların ve hızla büyüyen kentlerin en büyük problemlerinden birini oluşturmaktadır.

Anlaşıldığı gibi, Türkiye'deki çarpık kentleşme problemi kentlerin düzenini, planını, yapısını tamamen bozmaktadır. Türkiye'de, modernleşme ile tarımda makineleşme ve kentte iş imkânlarının artması sonucu kentlere göç hızlanmıştır. Ancak, bu göç süreci

ülkedeki ekonomik kalkınmadan daha hızlı olduğu için; bazı ekonomik, sosyal ve fiziksel problemlere de neden olmuştur. Türkiye'nin ekonomik ve sosyal yapısı, bu kentleşme şeklini kaldıramamış ve bunun sonucunda Türkiye ortaya çıkan “çarpık kentleşme” sorunları ile karşı karşıya kalmıştır.

Kentleşmenin Tanımı

Kent; ayrı kültür, etnik ve dinsel kökenli, sosyal ve ekonomik sınıfları içinde barındıran toplumsal ve mekânsal bir topluluktur. Kentleşme ise; zamana bağlı olan yer değiştirme sürecidir. Salt sayısal anlamda bir artışın göstergesi olmayıp, kentleşme içinde sosyolojik, teknolojik ve ekonomik unsurları barındıran karmaşık bir süreçtir. Her bölgede, değişen koşullar nedeniyle aynı oranda gerçekleşmez. Kaçınılmaz olan kentleşme olgusuyla birlikte, günümüzde özellikle büyük kentlerimizde düşündürücü boyutlara varan göç olgusu karşımıza çıkmaktadır. Kırsal bölgelerden, topraklarından kopan insanlar kentlere sorunlarıyla birlikte gelerek, kente yeni sorunlar katarlar. Etkileşim ve değişim “kentli” ile “köyden gelen” arasında karşılıklı ve sürekli olmaktadır (İşpir, 1991, s.5).

Günümüzde özellikle gelişmekte ve modernleşmekte olan toplumlarda yaşanan değişimin ve gelişimin en açık göstergelerinden birisi kentleşmedir. Ancak, toplumlarda hızlı bir şekilde ilerleyen kentleşme durumu değerlendirilirken, kentleşmenin hızı ve ekonomik gelişmeye paralel ilerleyip ilerlemediği de göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü tam anlamıyla sanayi toplumu olma aşamasına erişememiş, modernleşme sürecini tamamlayamamış toplumlarda, bilinçsiz kentleşme birçok probleme neden olmaktadır.

Ayrıca, kentleşme konusu farklı açılardan, farklı kişiler tarafından değerlendirildiği için, kentleşme ile ilgili birçok farklı tanıma da ulaşmak mümkündür. Bu tanımlardan Ozankaya'ya göre, “Kentleşme tarım dışı etkinliklerin özellikle sanayileşmenin gelişmesi sonucu nüfusun kentlerde toplanması ve kentsel alanların genişleme sürecidir” şeklindedir (Ozankaya, 1975, s.63). Kentleşme olgusuna tanımlama yaparken demografik ölçütü göz önüne alanlara göre kentleşme ise, kent olarak kabul edilen yerleşim yerlerinin sayıca artışı olarak ifade edilmektedir. Kentleşmenin başka bir tanımını yapan ve bu tanımları yaparken nüfus artışını temel alan Gökçe'ye göre kentleşme: “Belirli bir zaman aralığında şehir olarak kabul edilen yerleşme birimlerinde nüfus artışı ile birlikte görülen ekonomik ve toplumsal yapıdaki değişimi belirleyen süreçtir” (Gökçe, 1977, s.8). Gökçe'nin yaptığı tanımlamada, kentleşmeyi nüfus artışına bağlı sayısal ölçütlere göre değerlendirdiği ve tanımında toplumda kentleşme sonucunda yaşanan sosyal, ekonomik ve toplumsal yapıdaki değişimi de ele aldığı görülmektedir.

Ancak, yukarıdaki tanımlardan da yola çıkılarak görüldüğü üzere nüfus artışı, kentleşmenin en önemli ögesi olmasına rağmen, kentleşme sürecinin tek belirleyicisi değildir. Yani, bir yerde nüfusun artması ve nüfus açısından o yerde yığılma yaşanması, o bölgenin kentleştiğini göstermez. Nüfusun sayıca artışı, kentleşmeyi sağlayan bir kriter değildir. Anlaşıldığı gibi, kırsal ve kentsel olmanın temel niteliği, nüfusun yoğunluğu değil, yapılanma şeklinin niteliği ve sahip olduğu özellikleri ile doğru orantılıdır. Bu açıdan kentleşme bir sosyal yapıdan, diğer bir sosyal yapı türüne

geçişini dile getirir. Kentleşme durumunda çevresel (ekolojik) merkezileşme ortadan kalkmakta ve bundan toplumsal ilişkiler etkilenmektedir. Bu açıdan da, değişim süreci içinde yığınlar için yeni yaşama tarzı (new modus vivendi) söz konusudur. Yerleşme bölgesindeki yaşama örgütlenmesi değişmektedir (Özek, 1974, s.27). Ayrıca, kentleşme geniş ve dar anlamda olmak üzere; iki şekilde tanımlanabilmektedir. İspir'e göre, "Dar anlamda, kasaba ve kentlerde veya belirli bölgede halkın toplanması oranındaki yükselme olarak; geniş anlamda da kentleşme oranındaki yükselme, üretim ve hizmetlerin büyümesini sağlayan sanayileşmenin etkisiyle veya doğum oranının fazla olması ve bu fazlalığın kent içi yerleşim yerlerinde yaşamak istemeleri veya iskân edilmeleri nedeniyle nüfusun kentlerde birikmesine ve kent sayısının artmasına neden olan, aynı zamanda da burada yaşayanların özel hayatlarını ekonomik, sosyal ve siyasal davranış açısından etkileyen ve devletinde belirli birtakım faaliyetlerini gerektiren değişiklikler olarak tanımlanmaktadır" (İspir, 1982, s.8-9). Kentleşmenin ekonomik, toplumsal ve siyasal boyutlarını da göz önünde bulunduran, geniş anlamda bir tanımlanacak olursa; kentleşme, sanayileşmeye ve ekonomik gelişmeye paralel olarak kent sayısının artması ve bugünkü kentlerin büyümesi sonucunda toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, işbölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü değişikliklere yol açan bir nüfus birikimi süreci olarak görülebilir.

Kentsel nüfus bir yandan doğumların ölümlerden fazla olması sebebiyle; öte yandan da köylerden ve kasabalardan kentlere gelenlerle, yani iç göçlerle artmaktadır. Türkiye gibi az gelişmiş ülkelerde de kentsel alanlarda doğurganlık eğilimi azaldığından, kentleşme daha çok köyden kente doğru olan akımlarla beslenmektedir. Kısaca, kentleşme zaman içindeki bir değişimi, bir süreci anlatan devingen bir özellik taşır.

Kentleşmeye Etki Eden Faktörler

Kentsel mekânın toplumsal olarak üretilme süreci ve kent topraklarında toplumsal yeniden üretimin mekânı olarak tanımlanan kentleşmenin oranı ülkeden ülkeye, ülkenin az gelişmişlik veya gelişmişliğine göre farklılık göstermesine rağmen, kentleşmeye etki eden itici, çekici ve siyasal faktör olmak üzere evrensel nedenleri vardır (Ender, 1996, s.36). Öncelikle, kentleşmeye neden olan bu faktörler hakkında bilgi verilecektir.

İtici Faktörler (Ekonomik Sebepler)

Kentleşmeye etki eden itici faktörler, toplumdaki insanların biraz zorunlu olarak yaptığı, sahip oldukları ekonomik koşulların sebep olduğu etmenlerdir. Bu faktörlerden etkilenerek, kentleşme sürecine giren insanların yaşadığı koşullardan kaynaklanan bazı rahatsızlıkları vardır.

İtme faktörleri arasında, toprağın düşük verimi, düşük ücret, sınırlı iş olanakları, eğitim, sağlık vb. olanaklardan yoksulluk, kıtlık, sınırlı toplumsal devingenlik, toplumsal çatışma ve terör sıralanabilir. İtme faktörü veya bir başka ifadeyle itici nedenlerde bir zorunluluk mevcuttur. Keleş kentleşmenin sebepleri arasında itici sebepleri, ekonomik sebepler olarak isimlendirmekte ve bunları da sanayileşme, makineleşmenin tarıma dayalı insan gücünün, geçimini ziraatçılık ile sağlayan insanların işsiz kalmaları neticesinde kente yöneldiklerini ifade etmektedir (Keleş, 1992, s.22).

Tarımda modern üretim araçlarının kullanılması, makinenin tarıma girmesi, tarım üretim sürecinin her aşamasında ilkel yöntemlerin terk edilmesi, tarımda çalışmasına gereksinme duyulan insan gücü miktarını azaltmaktadır. Kısacası kapitalistleşmiş tarım işletmeleri, tarımdaki iş gücünün azalmasını özendirici etkide bulunmaktadır (Keleş 1976, s.35-36). Ayrıca, tarımsal gelirin köylüye yetmeyecek şekilde düşmesi de, ekonomik nedenlerin arasındadır. Gerek bu yetersiz gelirin, gerekse toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı, tarım topraklarının çok parçalanmış olması, iklim koşulları ve erozyon, bu itici etkenleri güçlendiren nedenlerdir. Yani, tarımın kentleşmedeki yeri değerlendirildiği zaman, tarımda verimin azlığı, tarımsal gelirin yetersizliği, toprak mülkiyetinin dengesiz dağılışı, tarım topraklarının çok parçalanmış olması, iklim koşulları, erozyon kentleşmenin itici sebeplerini oluşturduğu görülmektedir. Tarımda makineleşme, insan ve hayvan gücünden yararlanmadan makine gücüne; başka bir ifadeyle organik enerjiden organik olmayan enerjiye geçilmesi (Tekeli, 1982, s.94), daha az insanla üretimin yapıldığı entansif tarıma geçilmesi, sulama kanallarının yetersizliğinden dolayı ekilebilir toprağın üst sınırına ulaşması ve dolayısıyla ekim için yeni toprak kullanma olanağı bulamayan köylüler için kente yönelmekten başka çözüm yolu kalmamıştır.

Kentleşmenin ekonomik açıdan üstünlükleri, kentleşme eğilimini arttıran diğer bir noktadır. Yani, kentlerin ekonomik olarak üstün yanlarının olması, kentleşmeyi arttırmaktadır. Mesela, kentlerde olan ucuz ve kullanışlı bir ulaşım sistemi, işyeri açmak için elverişli arsa ve arazi, çeşitli yardımcı hizmetler, araştırma ve eğitim kolaylıkları, yedek ham madde stokları yapma olanağı bu üstünlüklerden bir kaçıdır. Bunun yanında, ekonomik üretim etkenlerinin, kentlerde ucuz ve kolay bulunması olasılığı da, kentlerin ekonomik açıdan üstün yanındır.

Kentlerin diğer ekonomik açıdan üstün yanlarına bakıldığı zaman, öncelikle kentlerin, çok sayıda yetenekli ve nitelikli insan gücünün kolay bulunduğu yerleşmeler olduğu görülmektedir. Kentlerde kişi başına gelir, tarım kesimindeki gelire oranla yüksektir. Sendikalar gibi kentsel örgütler kentteki emeğin fiyatını, kırsal alanlara oranla yükseltmiştir. Bankacılık hizmetleri ve girişim gücü yönünden de kentler, üstünlük sunan yerlerdir. Son olarak, kentte yaşayan insanlar, daha geniş çalışma olanaklarının yanı sıra; köylerde bulmaları güç olan türlü mal ve hizmetlerden yararlanabilirler. Kentlerin sunduğu bütün bu görece ekonomik üstünlükler, kent büyüdükçe artar ve daha fazla sayıda bireyin kırsal alanlardan kente doğru çeker (Keleş, 1976, s.37).

Çekici Faktörler

Kentleşmede çekici sebepler arasında, insanları kentlere yönelten, onları bir şekilde kentlere çeken bazı sosyo-psikolojik nedenler vardır ve insanlar bu nedenlerden dolayı kentlere doğru göç etmektedir.

Çekici nedenlerden, iş olanakları sağlayan sanayi ve iş piyasalarının genellikle belirli iş merkezlerinde çoğaldığı görülmektedir. Bu belirli iş merkezleri ise, çoğunlukla büyük şehir (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana vd.) ve onun civarında yer almaktadırlar. Bu nedenle, kırsaldan bu yerlere doğru bir göç hareketi yaşanmıştır. Ayrıca kentte elde edilen gelirin yüksek oluşu, kent yaşamının daha renkli oluşu, eğitim olanaklarının

üstünlüğü de çekici nedenlerdendir. Yani, genel olarak ifade edecek olursak, çekici sebepler arasında iş olanakları, yüksek ücret, ucuz ve verimli toprak, yükselme olanakları, sağlık, eğitim vb. olanakların artması, gıda maddelerin bol ve çeşitli olması, iyi konut olanağının, toplumsal güven ve huzurun artması mevcudiyeti sıralanabilir. Anlaşıldığı gibi, kentler, sosyal, kültürel, toplumsal, teknolojik, eğitimsel vb. birçok alanda ihtiyaçların rahatlıkla giderilebileceği yerlerdir. Kentlerde insanlar, kendilerini geliştirme açısından daha fazla fırsata sahiptirler. Anlaşıldığı gibi, kentlerde ücret yüksekliği, iş olanaklarının, eğitim, sağlık, eğlence gibi hizmetlerin yerine getirilmesinin kırsal alanlara göre daha fazla olması ve kentlerde yüksek eğitim kurumlarının bulunması, festival gibi kültürel faaliyetlerin, kongreler gibi bilimsel çalışmaların yapılması kentleri çekici kılmaktadır (Tezcan, 1995, s.195).

Kentlerde, daha iyi eğitim, sağlık çalışma, daha iyi gelir düzeyine ulaşma, kültürel, sanatsal etkinliği takip etme gibi insanları kente yönelten bazı çekici olanaklar vardır. Gerçekten, kentlerin sahip olduğu bu toplumsal ve kültürel olanaklar birçok insan için cazip gelecek ve onları kentlere çekecektir.

Siyasi Faktörler

Çeşitli düzeylerde verilen siyasal kararlar, yönetim yapısının özellikleri ve hukuk kurumlarından bazıları ve uluslararası ilişkiler de kentleşmeyi özendirici nitelik taşıyabilir. İngiltere’de 1946 yılında çıkarılan Yeni Kentler Yasası ile kentleşme, Londra çevresinde kurulacak yeni kentlere yöneltilmek istenmiştir. O tarihte en büyüğünün nüfusu 20.000 kadar olan bu kentler arasında, bugün 100.000’lik büyük kent olmaya adaylığını koymuş bulunanlar vardır (Keleş, 1976, s.38). Ayrıca, savaşlar ve siyasal anlaşmazlıklar da, kentleşme sürecini etkilemektedir. Örneğin, II. Dünya savaşında İngiltere’de 5-6 Milyon nüfus, savaş ekonomisinin isteklerini karşılamak üzere, köylerden büyük kentlere göç etmişlerdir (Keleş, 1976, s.38).

Anlaşıldığı gibi, devlet tarafından benimsenen ve uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarda kentleşme üzerine etkilidir. Mesela, ülkemizde, 1984 yılından sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşanan terör hareketleri de kentlere göçü hızlandırmıştır. Yani, insanlar ya terör, savaş gibi durumlar yüzünden zorunlu olarak; ya da siyasette alınan kararlar ile göç etmeye özendirilerek gönüllü bir şekilde kentlere yönelmişlerdir.

Türkiye’de Kentleşme (Çarpık Kentleşme)

Türkiye’de kentleşme süreci hızlı bir şekilde olmaktadır ve bu gelişimin sağlıklı olarak olmadığı, büyük kentlerimize bakınca anlaşılmaktadır. Genellikle göç ile kentleşmeye çalışan ülkemizde, kentleşen kentlerden çok; sorunlu kentlerle karşılaşmaktayız. Türkiye’de kentleşme, bölgeler arasında da farklı düzeylerde olmuştur. Marmara bölgesinde yaklaşık olarak nüfusun 1/4’i kentte yaşamaktadır. Marmara bölgesi bu özelliğiyle sanayileşmiş batılı ülkelere özgü bir kentleşme süreci oluşturmuştur. Karadeniz, D. Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kentleşme düzeyleri ise %24 ile %36.5 arasındadır. Bu bölgelerde kentleşme ise çok düşüktür (Keleş, 1983, s.27). Türkiye’de kentleşme, gelişmeyi yeterli ölçüde sağlayan bir süreç olarak

gelişmemiştir. Bu nedenle, göçle kente gelen insanlar, kentleri, kültürel, ekonomik, politik yönden zorlamaktadırlar. Böylece her geçen gün, gerçekten çok problemlili kentler ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'deki kentleşme, gelişmiş ülkelerdeki kentleşmeden farklıdır ve tamamen azgelişmiş ülkelere özgü nitelikte ilerlemektedir. Nitekim Türkiye'de sanayileşmeye dayanmayan kentleşme, köyden kente göç eden kitlelerin kent kesimi istihdamında sanayi dışı sektörlerin ağırlık kazanmaları ve enformel bir sektörün oluşmasına sebep olmuştur. Bu sektör üretici olmayan bir takım serbest iş alanlarını (işportacılık, hamallık, ayakkabı boyacılığı, piyango satıcılığı, kapıcılık, temizlikçilik, yazıhane ve büro işleri gibi) kapsamaktadır (Sezal, 1992, s.78). Yani, kentleşme ile Türkiye'de Batıdan farklı bir yönde devam eden ve daha çok çarpık kentleşme durumunu ortaya çıkaran bir süreç başlamıştır. Çünkü Batıda kentleşme, Türkiye'nin aksine; kalkınma ile birlikte yürümüştür. Çünkü Türkiye'de ekonomik büyüme hızı, kentleşme hızından her zaman düşük olmuştur. Batıda kentlere göç edenler, daima çeşitli iş olanakları bulmuşlar ve kentlerin gelişmesi açısından faydalı olmuşlardır. Türkiye'de ise, köylerden göçenler genelde, işsiz kalmışlar ve hatta zaman zaman, bu işsizliğin sonucunda gayri resmi işlere ya da geçici işlere bile yönelmişlerdir. Bu şekilde de, kentlerdeki yapılanma tamamen değişmiş ve çarpık bir hale gelmeye başlamıştır.

Türkiye'deki kentleşme sanayileşme ile yakın ilişki içinde olmasına rağmen, sanayileşme ile orantılı bir biçimde olmadığı ve sanayileşmenin doğurduğu ihtiyaçları uygun olmadığı içindir ki sağlıklı ve düzensiz bir şekilde olmaktadır (İşbir, 1986, s.30). Gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin özelliklerinden biri de, "kentleşmenin sanayileşmeden daha hızlı bir tempoyla olması"dır. Ancak, Türkiye'de kentleşme bu şekilde olmamıştır. Bunun sonucu olarak, Türkiye'de birkaç merkezi bölge, diğer bütün kent ve bölgelerden daha fazla büyümüştür. Bu bölgelerin ani olarak ve dengesiz büyümesi de, hizmetlerin yetersizliğine ve kentsel organizasyonların yeterli ve zamanında kurulmaması gibi meselelere sebep olmuştur. Yani, Türkiye'de kentleşme sürecinde, sanayileşme sonucu ortaya çıkan ihtiyacı karşılamaktan çok; kentleri sosyal, ekonomik, kültürel alanda kullanma düşüncesi olduğu için, giderek kentlerde çarpık yapılanma ve yığılma olmaya başlamıştır. Tabii ki, bu çarpık kentleşme süreci de gerçekten hızlı bir şekilde devam etmektedir. 1935'lerde nüfusun yaklaşık olarak %17'si kentsel yerleşim alanlarında yaşarken; 1950'lerde bu oranda fazla değişiklik olmamakla birlikte %19'a çıkmış ve bu yıldan sonra hızla artış göstermiştir. 1950 sonrasında, kentsel nüfusun toplam nüfus içindeki oranına baktığımızda, 1960'da %26, 1970'de %36, 1980'de %42.1, 1985'te %47.2'ye, 1995'te ise %60.9'a çıkmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 1997).

Anlaşıldığı gibi, Türkiye'nin kentleşme durumu, batı ülkelerine oranla oldukça geride kalmıştır. Kentleşmiş olmak, belli bir ekonomik ve toplumsal gelişim ve yapının sonucudur. Sanayileşmiş ülkelerde kentleşme oranı elbette ki çok fazladır ve sanayileşmeye dayanan kentleşme olayı gerçekten o ülkenin uygarlık derecesinin de ölçüsüdür (Özek, 1974, s.32). Ancak, Türkiye'nin genel olarak kentleşme şekline bakıldığı zaman, ne kadar kötüye gittiği ve sürekli kentlerin çarpık, düzensiz, sorunlu bir hale geldiği görülmektedir. Yani, Türkiye'de kentleşme süreci, temel niteliği sorun yaratan ve tamamen düzensiz bir şekilde ilerleyen bir şekilde devam etmektedir.

Türkiye'deki kentleşme, hızı, şekli, niteliği ve nedenleriyle değerlendirildiği zaman, Türkiye'de ne kadar düzensiz bir kentleşme yapısının olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de kentleşmeyi, daha başka sıfatlarla nitelenmek gerekirse; “dengesiz”, “sağlıksız”, “ekonomik kalkınma ürünü olmayan”, “sorun yaratan” gibi ifadeler kullanılabilir. Ayrıca, Türkiye'de kentleşme; işlevsel değişim yaratmayan, çevreyi kalkınma sürecine sokamayan, toplumsal ve kültürel değişim yaratmayan bir kentleşme olarak belirmektedir (Keleş, 1974, s.53). Normalde, kentleşmeyi olması gerektiği gibi planlayan ülkelerde, düzenli bir sanayileşme sürecinin sonucu olarak kentleşme ihtiyacı duyulmakta ve kentleşmeyle bu ülkeler her geçen gün birçok açıdan kalkınmaktadır. Ülkemizde ise, “kentsel büyüme”, “ekonomik büyüme”den büyük olduğu için, kentleşme sadece belirli bölgelerde yaygınlaşmakta ve kalabalıklaşma olarak belirmektedir. Bu şekilde, bölgeler arası dengesiz nüfus birikimi ve bu nüfus değişimine uygun hizmetlerin sağlanamaması söz konusudur ve bu da kentleşmenin “sağlıksız” ve “çarpık bir şekilde” olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Türkiye'de, köyden kente gelenler, köye oranla daha iyi bir yaşantıyı elde etse bile; yine de kentler köyden gelen işgücünü emecek kapasitede değildir. Bu durumda, köylerdeki “gizli işsizlik” ve “mevsimlik işsizlik” kentlerde açık işsizliğe dönüşmektedir. Belirtilen nitelikler karşısında da, Türkiye'deki kentleşmenin, “sanayileşmemiş ülke kentleşmesi” özelliklerini taşıdığını görürüz (Özek, 1974, s.53).

Türkiye'de Çarpık Kentleşmenin Yarattığı Sorunlar

Türkiye'de kentleşme, gelişmeyi yeterli ölçüde sağlayan bir süreç olarak gelişmemektedir. Kırsal kesimden kente göç eden insanlar, genellikle işsiz, gizli işsizi bol kentler meydana getirmektedir. Görüldüğü gibi, Türkiye'deki kentleşme, “kalkınma” temeline oturmuş “sağlıklı bir kentleşme” şeklinde olmamıştır. Bu şekilde, kentleşme ile ortaya çıkan problemler, her geçen gün çok ciddi boyutlara ulaşmış; kentlerimizin geleceğini de tehdit eder duruma gelmiştir. Yani, sürekli Türkiye, “kentleşmemiş” ve “kentleşmemiş” bir toplumun sıkıntılarını yaşamaktadır. Türkiye'deki çarpık kentleşme, toplumda ekonomik ve sosyal açıdan bazı sorunlara neden olmaktadır.

Ekonomik Sorunlar; İşsizlik, Sektörler arası dengesizlik, Bölgeler arası kentleşme dengesizliği, Altyapı hizmetlerinde tıkanma, Konut problemi, Gecekondu Sorunu vb.

Sosyal Sorunlar; Çevrenin tahribi, fiziki plansızlık ve yerleşme düzensizliği, Gelir dağılımındaki eşitsizlik, Sosyal tabakalaşmanın veya sınıflaşmanın artması, Kültür değişmesi ve boşluğu, Toplum hayatındaki çözülme ve intibaksızlık vb. (Sezal, 1992, s.74)

Ekonomik Sorunlar

İşsizlik sorunu, çarpık kentleşme sonucu Türkiye'nin yaşadığı büyük sorunlardan biridir. Kentleşmenin ekonomik büyümeden daha hızlı olması sonucunda, kentlere gelen kişiler, iş bulmakta sıkıntı çekmektedirler. Kentleşmenin demografik niteliğinin ağır bastığı Türkiye'de, köyden kente gelen, köye oranla daha iyi bir yaşantıyı elde etse bile; yine de kent köyden gelen işgücünü emecek kapasitede değildir. Bu durumda, köylerdeki “gizli işsizlik” ve “mevsimlik işsizlik” kentlerde açık işsizliğe dönüşmektedir. Ekonomik tabandan yoksun olan kentleşmenin, kentleşmeye

paralel bölgesel yapı büyümesini gösteremeyeceği ve kırsal yerleşmeleri ile kentsel yerleşmelerin işlevsel ve ekonomik bir bütünleşmeye varamayacağı açıktır.

Anlaşıldığı gibi, kentlerde ekonomik sorunların başında, kentleşmek için yapılan kırdan kente göçün oluşturduğu “işsizlik” gelmektedir. Kırdan kente gelen bu insanların temel özellikleri ise, vasıf düzeylerinin ve eğitim düzeylerinin düşük olmasıdır. Aslında, kentlerdeki çarpık kentleşmeye neden olan ekonomik sorunların temelinde göç yatmaktadır. İşgücünün ekonomik ve sosyal sebeplerle kırsal alandan itildiği ve kentlere doğru çekildiği bilinen bir gerçektir. 1950’ler sonrasındaki dönemlerde diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, Türkiye’de de kentlerin ve sanayinin, otomatik olarak istihdam kapasitesini sağlayacağı beklenmişti. Ne var ki, bu beklenti gerçekleşmemiş; Türkiye’deki kentleşme, her yıl gittikçe artan bir işsizlik ve problemler merkezi olarak sıkıntı yaratmaya devam etmiştir. Türkiye’deki kentleşmenin sanayiye bağlı olarak gelişmemesi, kent istihdam yapısının açık ve gizli işsizlikle karşı karşıya olmasına yol açmış bulunmaktadır. Türkiye’de kentleşme, kalkınmanın bir göstergesi olacağı yerde; açıkça kent işsizliğinin fazlalaşması olarak ortaya çıkmıştır.

Bunun yanında, tarım ve tarım-dışı sektörler arasındaki dengesizlik; Türkiye’nin bir “sanayi kentleşme” sürecine girememesi ve bunun sonucu olarak işgücünün büyük bir kısmının hala tarım sektöründe bulunması da kentleşme sürecinde yaşanan problemlerden biridir. Çünkü tarım-dışı sektörlerin iç dengesizlikleri; Türkiye’de ki “kentleşme” bir sanayi temeline oturtulmadığı için, sektörler arası dengesizlikler problemi ortaya çıkmıştır (Sezal, 1992, s.77-78).

Sosyal Sorunlar

Sanayileşme sürecinde, kentler, sosyo-kültürel değişimin en hızlı yaşandığı yerler olmuştur. Kentler, genişlemiş ve kozmopolitleşmiştir. Bu süreçte insanlar arasındaki temasların şekli değişmiş ve fertler sadece menfaatleri için yan yana bulunur hale gelmişlerdir. Kentlerde maddiyat, giderek manevi ilişkilerin yerini almıştır.

Kentler kendi nüfuslarına ilaveten, kırsal bölgelerden gelen insanların toplandıkları yerler olmaları sebebiyle homojen bir kültüre sahip değildirler. Kente gelenler, kendi geleneksel davranışlarını da beraberinde getirirler ve kırsal irtibatın yoğun olması sebebiyle kendi kültürlerini, kentte sürdürmeye devam etmektedirler. Bu şekilde, heterojen ve çok yönlü kentlerde yaşayanlar, farklı bölgelerin örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini asimile olmadan sürdürmektedirler. Göçle gelen kişilerin kültürel yapıları da uzun süre hiç değişmeden aynı kalmıştır; bazen zaman geçtikçe şehre uyum sağlamaya başlamışlardır. Bu uyum süreci de, toplumda birçok çatışmaya neden olmaktadır.

Toplum sürekli değişim halindedir. Tarımsal yapıdan kopan kitleler kentlere gelince, kentte yaşayanlara eşit birer üye olarak değil, “ikinci sınıf” üye olarak eklenmektedirler. Bu gruplar, çeşitli ekonomik ve sosyal etkenler sonucunda tarım toplumu yapısından, bu toplumun kültür ortamından, hizmet ve sanayi faaliyetlerinin yaşam ve teşkilatlanma biçimini belirlediği çok kalabalık kent alanlarına yerleşmektedir. Kent hayatının değişik talepleri bu insanları “kültür şoku”na sokmaktadır (Ergil, 980:108).

Konut Sıkıntısı ve Gecekondu Sorunu:

Çarpık kentleşmenin Türkiye’de yarattığı en büyük sonuç ve problem, gecekondulaşma ve konut sıkıntısıdır. Kentleşme sürecinde kentlere göç eden kişiler, sahip oldukları ekonomik koşullar yüzünden konut sıkıntısı ile karşı karşıdırlar. Bu problemlerini de, zaten düzensiz ilerleyen kentleşme şekline daha da bozarak; gecekondulaşma ile çözüm bulmaktadırlar. Tabii ki, bu ülkemizde yoğun olarak büyük kentlerde devam eden gecekondu yapma eylemi, çarpık kentleşmeye neden olan en önemli faktördür. Gecekonducular yüzünden, büyük kentler yapılanma, alt- yapı, toplumsal yapı... gibi birçok alanda ciddi sıkıntılarla baş etmek zorunda kalmışlardır. Yani, Türkiye’de, kentlerdeki konut açıkları giderek büyümekte ve insanlar barınma ihtiyaçlarını gidermek için kent merkezlerinin çevrelerinde gecekondu diye tabir edilen mahalleler oluşturmaktadırlar. Hiçbir altyapı imkânına sağlıklı olarak sahip olmayan bu yerleşim alanlarının büyümesi, barınma koşullarını da, gün geçtikçe kötüleştirmektedir.

Gecekondulaşma durumunun daha iyi anlaşılabilmesi için, gecekonduyunun ne olduğunu tanımlamalıyız: Geniş anlamda bir tanımlama ile gecekondu, hızlı bir kentleşmenin yaşandığı gelişmekte olan ülkelerde, başkasının arazisi üzerinde izinsiz olarak yapılan, alt yapısı eksik, kentten uzak, sağlık olanaklarından yoksun, ekonomik sorunları olan ve örgütlü, devamlı bir işi olmayan insanların barındığı bir yerleşim alanıdır (Kızılcelik, Erjem, 1994, s.176). Bir başka tanımlamayla, sanayileşmekte olan ülkelerde kırsal alandan kente göç edenler tarafından izinsiz bir şekilde derme-çatma olarak yapılan evlerin oluşturduğu yerleşim bölgesidir (Demir, 1993, s.141). Kentbilim Terimleri Sözlüğü, gecekonduyu “Bayındırlık ve yapı kurallarına aykırı olarak gerçek ya da tüzel, kamusal ve özel kişilerin toprakları üzerine, toprak sahibinin rızası ve bilgisi dışında uygunsuz olarak yapılan, barınma ihtiyaçları devletçe ve şehir idarelerince karşılanamayan, yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak türü” olarak yorumlanır. Yani, gecekondu, kent kenar semtlerinde kurulan fakat sosyal ve ekonomik bakımdan kent hayatına (merkezine) bağlı bir yerleşme şeklidir. Sözlük manasıyla izinsiz olarak bir gecede kurulan yapıdır. Genellikle bu evler izinsiz, gayri kanuni olarak yapılır. 1945’ten sonra kentleşmenin çok hızlı boyutlara ulaşmasına paralel olarak “gecekondu” olayı da sürat kazanmış ve sosyal yapı bakımından çözülmesi zorlaşan ağır problemlere yol açmıştır. Gecekondu, artık bir kenar-semt yerleşme şekli olmaktan çıkmış, kalkınmanın sosyal ve ekonomik yönden ayrılmaz bir parçası olmuştur.

Ayrıca, Gecekonducular da, değişik bölgelerden gelen insanlar yerleşmekte, dolayısıyla bu bölgelerde kozmopolit bir kültür yapısı oluşmaktadır. Belli bir yörenin insanların oluşturduğu bazı gecekondu mahalleleri olabilmektedir. Gecekondu halkının gelir düzeyi tam olarak bilinmemekle beraber, bu bölgelerde yaşayan insanların gelirleri kıra göre yüksek; fakat kente göre düşüktür.

Anlaşıldığı gibi, kentleşme ve beraberinde getirdiği sorunlar deyince akla ilk geleni, belki de en önemlisi hiç kuşkusuz göç ve onun sonucu oluşan gecekondu sorunudur. Gecekondu, ister “hayati gerçeklerin, yetersiz kanunlara, nizamla ve yasaklara üstünlüğü” (CHP Araştırma Bürosu, 1959, s.38) olarak veya çarpık kentleşmenin bir ürünü olarak görülsün gerçek olan bir şey varsa o da gecekondu olgusunun

çok boyutlu bir sorun olduğudur. Gecekondulaşma, iktisadi, sosyal ve kültürel bir dizi uyumsuzlukları ve sorunları bünyesinde barındırmaktadır. Bunun yanında, gecekondu, kentleşme sürecinde, kentleri düzensiz ve plansız bir hale sokmuştur ve çarpık kentleşmenin en önemli nedeni olmuştur. Gecekondu yüzünden oluşan çarpık kentleşme birçok açıdan problemi de beraberinde getirmektedir.

a) Sosyo-ekonomik Sorunlar

Türkiye’de kentleşmeyle, düzensiz göçler sonucunda ortaya çıkan gecekondu çarpık kentleşmeye neden olmaktadır. Ayrıca, çarpık kentleşmenin en önemli nedenlerinden biri olan kentlerin ekonomik gelişme büyüklüğünden daha hızlı göç durumu, göç edenlerin varış noktalarında istihdam, sınıfsal farklılaşma, uyum, gerginlik ve barınma gibi birçok sorunu da beraberinde getirmektedirler. Tabii ki, gecekondu ve göç, illerin homojen dağılımını da bozmaktadır. Ayrıca, gecekondu belli merkezlerde, özellikle şehir dışında olduğu için, bu yerlerde, sosyo-kültürel yapı değişiklikler çok daha fazla olacaktır. Kentlerin yapısından, özelliklerinden farklı çarpık bir kentleşme şekli oluşmaktadır ve bu oluşan bölge birçok açıdan kentten daha farklı özelliklere sahiptir. Ayrıca, gelir ve eğitim düzeyleri, meslekleri, kültürel değer ve alışkanlıkları açısından görülen farklılıkların kentle bütünleşme açısından kimi farklı durumların ortaya çıkmasına sebep olduğu anlaşılmaktadır (Geray, 1997, s.129).

Göç ile kentlere gelen ve çarpık kentleşmeyi tetikleyen gelir düzeyleri düşük insanlar genelde gecekondu bölgelerine yerleşerek farklı bir kültürel yapı oluşturmaktadırlar. Farklı meslekler, farklı kültürel değerler ve alışkanlıklar kentlerde -özellikle gecekondu bölgelerinde farklı bir sosyal tabaka oluşturacaklardır. (Sezal, 1997, s.148) Ayrıca, kentlere çeşitli sebeplerle göç eden kişiler, iş olanakları konusunda da sıkıntı yaşamaktadır ve kentlerde bu işsizlerin, düşük gelir grupların, benzer sosyal çevrelere yerleşerek yeni bir kültür alanı yarattıkları görülmektedir. Bu kültür alanları ile kent yapısı arasında da, büyük bir sosyal farklılık göze çarpmaktadır. Tabii ki, çarpık kentleşmeye neden olan ve göç sonucunda kentlerde sorunlar yaşayan insanlar, toplumda ekonomik sıkıntıların yanında, toplumsal, psikolojik bunalımlara da neden olacaklardır. Yani, göç edenlerin yeni bir kültürle karşılaşmanın yarattığı sarsıntılar, iç çatışmalar, bunalımlar gibi birey ve toplulukları derinden etkileyen sorunların da ortaya çıktığı; bunların özellikle gençleri içlerine kapanmaya veya tam tersine radikal örgütlenmelere, yasadışı işlere ve suç işlemeye yönelttiğine işaret edilmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı, 1997, s.17). Yani, çarpık kentleşmenin diğer bir sonucu da, kentlerdeki insanlarla, göç edip gecekondulaşmaya neden olan insanların aynı dilden konuşamayarak; çoğu zaman uyum problemi yaşamaları ve bu durumun da kentin düzenine, huzuruna yansımalarıdır.

Ekonomik açıdan gecekondu değerlendirildiği zaman, göçle kente gelen nüfusun, kentte karşılaştığı en temel güçlüğü, işsizlik ve geçim sıkıntısı olduğu görülmektedir. Bu durum kentte, çözüm bekleyen önemli bir problemdir. Bu problem büyük kentlerde, örneğin İstanbul’da değişik sektörlerin doğmasına yol açmıştır. Büyük kentlere göç eden bu kırsal nüfus, kentte yaşamak uğruna; bu yoksulluğa katlanmaktadır ve artık bu insanlar yoksulluğu hayatlarının bir parçası olarak algılamaktadırlar. Göç ile gelen kişilerin ekonomik açıdan yüksek gelir sağlayan iş bulmaansı gerçekten daha

düşüktür. Çünkü kentin iş hayatı, uzmanlaşmış ve beceri kazanmış insanları kabul etmektedir. Özellikle yüksek gelir getiren işler, yüksek veya mesleki teknik eğitimi gerektirmektedir. Göçle gelen gecekondu nüfus mevcut eğitim düzeyiyle bu işlere girmekte uzun süre zorluk çekmektedir. Bu durum büyük kentlerde vasıfsız işgücü yığılmasına da neden olmaktadır.

Anlaşıldığı gibi, gecekondu bölgeleri Türkiye’de sosyal ve ekonomik açıdan birçok bunalıma, soruna yol açmaktadır ve bu tarz kentleşme şekli, gelişmiş ülkelerin aksine; kentleri ileri götürmekten çok, daha da sorunlu ve problemlili bir hale sokmaktadır.

b) Altyapı Sorunları ve Kentin Ekolojik Yapısının Bozulması

Türkiye’de yaşanan hızlı ve çarpık kentleşme, kentlerin alt yapıları açısından sorun yaşamalarına ve kentlerin ekolojik yapılarında bozulma olmasına neden olmaktadır. Türkiye’de, özellikle 1950’li yıllardan itibaren kırdan kente yoğun bir göç akımı başlamıştır. Bu göçlerle birlikte kentler, yoğun göç almakta ve her geçen gün büyümektedir. Bu olgunun adeta kentleri kırıştırdığı görüşü ağırlık kazanmaktadır. Kentlerin hızlı bir biçimde büyümesi kentsel gelişmenin kontrol edilmesini zorlaştırmakta ve bu kontrolsüz kentsel büyüme dolayısıyla da su, kanalizasyon ulaşım gibi alt yapı hizmetlerinin sağlanması daha pahalı olmakta daha fazla kaynak ve zaman gerekmektedir (Dinçer, 1997, s.102). Bu yüzden, kentlerde çoğu zaman altyapı hizmetleri verilememektedir. Bu durum da, kentlerin fiziksel yapısını ve kentsel hizmetler dengesini bozarak; uzun vadede ülkeyi altından kalkılması oldukça güç sorunlarla karşı karşıya getirmektedir. Bugün içinde yaşanan kentlere bakıldığında birçoğunun sokakları ilk yağan yağmurda, ilk yağan karda geçilemez, yazın ise tozdan görünemez halde, yeterli şekilde ışıklandırılmamış, doğru dürüst kaldırımları olmayan, bir yerden bir yere gitmek bir eziyet olan kentler haline gelmiştir (Birkan, 1994, s.58). Ayrıca, çarpık kentleşme sonucunda, kentlerin ekolojik dengeleri bozulmaya başlamıştır. Çünkü, özellikle yapılması yasaklanmış bulunan gecekonduların çevre ve ekolojik denge üzerinde olumsuz etkileri vardır. Örneğin, gecekondualarda yaşayan insanlar yakılması yasak olan kömür kullanarak hava kirliliğine sebep olmakta, yeterli kanalizasyon sistemi olmayan bu bölgelerde açılan lağım çukurları ciddi bir çevre kirliliği oluşturmakta, belediye hizmetleri bazı gecekondu bölgelerine tam anlamıyla götürülemediğinden bu bölgeler adeta çöp yığınları haline gelebilmektedir. Anlaşıldığı gibi, gecekondu kentleşme şekli içinde düzensizliğe, plansızlığa neden olan ve birçok sorun yaratan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ancak, ilk başta kente gelen göç etmiş insanların sadece konut problemini, barınma ihtiyacını karşılamak gibi bir gereksinimden doğan gecekondu konusu, hızlı kentleşmeyle ülkenin bir gerçeğini, kentlerin de ayrılmaz bir parçasını oluşturdu. Konut ihtiyacını karşılamak düşüncesiyle geçici olmayan ve kırsal alanlardan sürekli göçler ile desteklenen bir olgu haline aldı. Başlangıçta gecekonduya, çeşitli yaptırımlarla önlenmesi ya da yıktırılması gereken, sağlığa, kanuna, imar planı ve düzenlemelerine aykırı; kentin güzelliğini bozan birer kaçak yapı olarak bakılıyordu. Daha sonra, gecekonduların sayısı gittikçe çoğalıp, buralarda yaşayanlar büyük bir seçmen kitlesi olarak siyasal baskı grup niteliğini kazanınca, ilgili yönetim ve siyaset adamlarının tutumları da değişmeye başlamıştır. Özellikle seçim öncesinde, çeşitli siyasi kaygularla soruna yaklaşılmış, bu da gecekondu aklarını beraberinde getirmiştir.

Türkiye’de Çarpık Kentleşme ve Modernleşme Çarpık kentleşme ve Modernleşme İlişkisi

“Modernleşme kuramı, kapitalizme kendi başına geçemeyen Batı dışı toplumların değişme süreçlerini açıklamak üzere, II. Dünya Savaşı sonrası geliştirilmiş bir ‘toplumsal değişme kuramı’ niteliğindedir.” (Özbek, 1992, s.33) Kuram, genel olarak Batılı olmayan toplumların “geleneksel toplum”dan “modern toplum”a doğru geçirmekte oldukları değişim sürecini ifade etmektedir ve üç aşamalı bir süreç görünümündedir : “geleneksel toplum”, “geçiş toplumu” ve “modern toplum”. Buna göre, modern toplum; ekonomik kalkınmayı sağlamış, kültürel çoğulculuğu esas alan ve demokratik bir yönetime sahip olan toplumdur. Dolayısıyla bu özellikleri yapısında bulundurmayan bir toplum, “geleneksel” olarak nitelendirilmektedir (Özbek, 1992; Köker, 2000).

Modernleşme adı altında yaşanan değişim süreci değerlendirildiği zaman, Türkiye’de kültürel anlamda geleneksel yapıların çözülmelerine yol açtığı görülmektedir. Bununla birlikte, sosyokültürel açıdan, Türkiye toplumu, yeni alışkanlıklar, tutumlar ve davranış tarzları da geliştirmiş ve geliştirmektedir. Daha bilimsel bir ifadeyle, kültürlenme-kültürlenme ve kültürleşme süreçlerinin iç içe geçmesiyle, Türkiye toplumu, yeni bir kültürel yapıya doğru sürekli bir değişim arz etmektedir (Güvenç, 1997, s.37). Ancak, Türkiye’de bazı değişimlerin olmasının yanında, modernleşme tam anlamıyla sağlanamamıştır ve geleneksel toplum ile modern toplum arasında sıkışıp kalma durumu Türkiye’de birçok alanda bunalım yaratmaktadır. Anlaşıldığı gibi, Türkiye’de modernleşme bir hedef olarak iki asırlık bir süreci devirmiş olmasına karşın; halen olgunlaştırılmış bir süreç değildir. Bu sürecin temel unsuru olan kentleşmenin yapaylığı, kentli dokusuna da yansımış ve halen sona ermeyen kırdan kente göç olgusuyla ne kentleşme, ne de kentleşme modernizmin bir halkasını oluşturacak güçlü bir temele oturtulamamıştır.

Modernleşme sürecini tamamlayamayan Türkiye’de yaşanan en büyük sorunlardan biri de çarpık kentleşmedir. Modernleşmenin sonucu olarak, hız kazanan kentleşme olgusu, Türkiye’de planlı, düzenli bir şekilde yapılanamamıştır ve Türkiye’de kentlerde baş edilmesi gereken büyük bir probleme dönüşmüştür. Yani, modernleşme ile yaşanan değişim süreci, çarpık kentleşmenin en büyük nedeni olarak Türkiye’yi derinden etkilemiştir.

Çarpık Kentleşmeye Neden Olan Modernleşme Etkenleri

Türkiye’de modernleşmenin sonucu olarak ortaya çıkan, özellikle sanayileşme, ulaşım, eğitim ve dış ilişkiler konusunda benimsenen ve uygulanan politikaların ülke kentleşmesinde etkili olduğu bir gerçektir. Modernleşme sürecinin getirdiği sonuçlar, Türkiye’nin hızlı bir şekilde kentleşmesine neden olmuştur. Ancak, doğum gibi etmenlerden kaynaklanarak doğal bir süreçte ilerleyen bir kentleşme şekli değildir. Türkiye’deki kentleşme şekli göçlerle yapılanmaktadır. Tabii ki, ekonomik büyümeden daha hızlı bir şekilde ilerleyen kentleşme Türkiye’de birçok soruna neden olmakta ve çarpık bir şekilde kentleşmiş kentleri ortaya çıkarmaktadır. Anlaşıldığı gibi, tam olarak modernleşemeyen Türkiye, modernleşmenin gereklerinden dolayı hızlı bir şekilde çarpık kentleşmektedir. Türkiye’de çarpık kentleşmeye neden olan modernleşme

etkenleri çeşitli başlıklar halinde incelenebilir.

Modernleşmenin, kentlere göçe yönelten en önemli yönlerinden biri “*ekonomik yapıda görünen değişimlerdir.*” Modernleşme ile değişen ekonomik yapı, kentlere göçü cazip hale getirmiştir. Modernleşme sürecinde, gerek sanayi devriminin getirdiği değişiklikler, gerekse tarıma egemen olan koşullar, kentleşmenin hızlanmasını, teknolojik gelişmelerle birlikte sağlamışlardır. Örneğin, Atatürk döneminde devletin kurduğu sanayi tesislerinin yurdun çeşitli yörelerine yayılmış olması ve izlenen demiryolu politikası, göçün yönü bakımından belirleyici olmuştur (Kartal, 1987, s.8-9). Sanayileşmeye öncelik veren ekonomik ve toplumsal kalkınma planları ve toprak reformları kentleşmeyi hızlandırmaktadır (Keleş, 1976, s.39). 1950’lerden sonra izlenen liberal ekonomi politikası ve sanayi yatırımlarının daha büyük kentlere ve büyük kentlerin çevresine yapılması, ülkede gerçekleşecek iç göçün yönünü etkileyen faktör olmuştur (Kartal, 1987, s.9). Anlaşıldığı gibi, bu oluşumlar ise köy ile kent, köylü ile kentliyi birbirine daha yaklaştırmış, bu da kırsal alan imkânını kente yöneltmiş, dolayısıyla kentleşme hızlanmıştır (Özer, 1998, s.239). Bu arada modernleşmenin “küreselleşme” denilen süreçte algılanır oluşu, Türkiye’nin hem ülke içinde hem de ülke dışında yeni sorunsal alanlar ile karşılaşmasını gündeme getirdi ve göç olgusu daha çok bu dönemde belirginleşti.

Anlaşıldığı gibi, modernleşme sürecindeki ülkelerde kentlerin rolü genişlemekte, kentler artık sadece kültürel veya eğitim merkezleri olmalarının ötesinde, üretim merkezleri, dağıtım merkezleri, hizmet sektörünün oluşma merkezleri gibi nitelikler de taşımaya başlamaktadırlar. Bu da kenti çekici hale getirmekte ve kentte yoğunlaşmaya sebep olmaktadır. Bu yoğunlaşmanın sebebi olarak da kenti tarımsal olmayan üretimin egemen olduğu hem tarımsal, hem de tarım dışı üretimin dağıtım ve denetim işlevlerinin toplandığı, yoğun bir nüfus odağı haline gelmesidir (Kartal, 1987, s.35). Ayrıca, Türkiye’de tarımsal kesimde küçük tarım işletmelerinin yaygın bir şekilde varlığını sürdürmesi ve büyük işletmelerle rekabet imkânlarının güçlüğü, tarım giderlerinin pahalalanması, tarımsal üretimin hala pazar garantisine kavuşamaması, sonuç olarak tarımsal reel gelirin giderek erozyona uğraması modernleşmenin sonucu olarak göç olgusunun nedenleri arasındadır.

Modernleşme görüldüğü gibi, Türkiye’de kentlere göçe neden olmuştur; ancak bu göçler çok hızlı ve plansız olduğu için tamamen çarpık kentleşme sorunu ortaya çıkmıştır. Ekonomik gelişmelerle gelen kentleşme, kentleri başka ülkelerde olduğu gibi geliştirip, kalkındırmak yerine, birçok açıdan sorunlu bölgeler haline dönüştürmüştür.

Modernleşme ile gelişen diğer bir şeyde “*ulaşım imkânlarıdır.*” Ulaşım imkânlarının, “*haberleşmenin gelişmesi*”, insanların kentlere daha kolay gelmesini ve haber almasını sağlamıştır. Tabii ki, bu nedenle de kentleşme daha hızlı bir şekilde ilerleyerek çarpık bir hal almaya başlamıştır. Mesela, haberleşme araçlarındaki ilerleme, televizyon gibi aracın yaygınlaşması, kent hayatını kırsal planlara tanıtmış, kentin imkânlarını köylü vatandaşlara iletir olmuştur. Kentin imkânlarıyla tanışan kırsal alan insanı da bundan yararlanmak için kente göç kararını vererek göç olgusunu gerçekleştirmiştir (Özalp, 1987, s.47). Satın alma gücüyle de doğrudan bağlantılı olan

iletişim araçları sahipliliği, insanları kent yaşamı ve buradaki yaşam biçimi hususunda bilgilendireceğinden, kente göç ve kentleşme sürecinde iletişim araçlarının etkisi azımsanmayacak kadar fazladır (Yeşilorman, 1997, s.96). Anlaşıldığı gibi, modernleşme ile ulaşımda, haberleşmede ve kitle iletişim araçlarında gelişme olmuştur. Bu gelişme ile kent yaşamını gören kişiler, kentlere göç ederek, hızla artan çarpık kentleşme durumuna olumsuz açıdan etkide bulunmuşlardır.

Ayrıca, modernleşme ile kentlerde “eğitim, kültür ve sağlık hizmetlerinde gelişme” yaşanmıştır. Tabii ki, bu gelişme de, kentlere göçe neden olan diğer bir sebep olarak karşımıza çıkmaktadır.

Modernleşme ve tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci, kentlerdeki “Aile Yapısını” da değiştirmiştir. Kentleşme, ekonomik büyüme, kadının ailede ve toplum yaşamında önemli roller üstlenmesi, eğitimin yaygınlaşması gibi etkenler geniş aile yapılarının yerini çekirdek aileye bırakmıştır. Ne var ki, söz konusu bu toplumsal değişimin dışında kalan ve göçle oluşan yerlerde kırsal yaşam tarzını kentte devam ettiren gruplarda söz konusudur. Kentsel bu mekânların homojen olan çok sayıda farklı gruplar tarafından parsellenmesi, mahallelerin bu grupların geldikleri yerlerle anılması, istihdam alanları ile bazı mesleki örgütlenmelerin bu gruplarca idare edilmesi gibi uygulamalar, kentlerdeki görünmeyen mafyalaşmayı doğuran önemli etkenlerdir.

Modernleşmenin Türkiye’de kentleşme üzerinde etkisi değerlendirildiği zaman, gerçekten modernleşme ve sanayileşme sürecinin sonucu olarak hızlı bir kentleşme sürecine girildiği ve bu kentleşme şeklinin düzensiz ve plansız yapısından dolayı çarpık kentleşmeye neden olduğu görülmektedir. Yani, modernleşme ile gelen yenilikler, insanları farklı amaçlar için kentlere yönelmiştir. Bu kadar hızlı göçü sağlayacak yapısı olmayan kentlerde, yaşanan göçler sonunda birçok sorun yaşamaktadır ve gecekondü kültürü gibi yeni yapılanma şekilleriyle karşılaşmaktadır. Tabii ki, gecekondü kültürü kentlerde yeni sorunlar yaratmaktadır. Örneğin, burada yaşayan insanlar, kendilerini kentteki avantajlı kısım ile kıyaslayarak, beklentilerini yüksek tutmaktadır ve zaman zaman beklentilerine ulaşamadıkları zaman hayal kırıklıkları suça ve şiddete dönüşebilmektedir.

Sonuç

Türkiye’de “modernizm” sürecine girilmesiyle, sanayi, tarım, teknoloji, ulaşım, haberleşme vb. alanlarda gelişmeler olmuştur ve bu gelişmeler insanları farklı sebeplerden dolayı kentlere yöneltmiştir. Ancak, tam anlamıyla gelişemeyen ve modernleşemeyen Türkiye, ekonomik gelişme hızından daha fazla kentleştiği için, kentlerinde birçok sorunla karşılaşmıştır. Yani, Türkiye’de hızla artan bir kentleşme durumu vardır ve bu kentleşme şekli “kalkınma” temeline oturmuş “sağlıklı bir kentleşme” olarak ilerlememektedir. Bu nedenle, Türkiye’de kentleşmenin gittikçe büyüyen problemleri bugün çok ciddi boyutlara ulaşmış, kentlerimizin geleceğini de tehdit eder duruma gelmiştir. Sorunlara yeni çözüm politikaları geliştirirken, Türkiye’deki kentleşme hareketini, “kalkınma” kavramı, hedef ve politikalarıyla beraber düşünmek gerekmektedir. Yalnız, bu durum uygulamalarda eksik kalmıştır. Yani, Türkiye, “kentleşmemiş” ve “kentleşememiş” bir toplumun sıkıntılarını yaşamıştır.

Bunun sonucunda Türkiye, kentlerinde, “çarpık kentleşme” ve getirdiği sorunları, bunalımları ile düzensiz, plansız bir kentleşme yapılanması ile karşı karşıyadır.

Görüldüğü gibi, Türkiye’deki kentleşmeyi; kentleşme hızı, kentleşme şekli ve kentleşme nedenleriyle düşündüğümüzde, tek kelimeyle düzensiz bir kentleşme biçimi olarak nitelendirebiliriz. Türkiye’de kentleşme; işlevsel değişim yaratmayan, çevreyi kalkınma sürecine sokamayan, toplumsal ve kültürel değişim yaratmayan bir kentleşme olarak belirmektedir (Keleş, 1974, s.53) Modernleşme ile hızla artan kentleşme, gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkeyi kalkındıracağı yerde; Türkiye’nin gelişmesine daha fazla engel olmuştur. Bir yandan modernleşmeye çalışan Türkiye, bir yandan da çarpık kentleşmenin ekonomik, sosyal, kültürel, alt-yapısal vb. sorunları ile baş etmeye çalışmaktadır. Türkiye’de kentleşme, görüleceği gibi, yaygınlaşma, kalabalıklaşma olarak belirmektedir.

Türkiye’de yanlış kentleşmenin neden olduğu problemler ile baş edebilmek ve modernleşme sürecini her alanda sağlayabilmek için bazı tedbirler alınması gereklidir. Öncelikle, ekonomik tedbirler alınarak, kentleşme problemi için oldukça önemli bir adım olacaktır. Mesela, işsizlik, sektör dengesizlikleri bölgesel dengesizlikler, altyapı sorunları ile ilgili tedbirler sonucunda ekonomik açıdan sorunlara çözüm bulunabilir. Aynı şekilde, fiziki yerleşme ve imar planlaması ile ilgili tedbirler alınarak, çarpık kentleşme şeklinin olduğu yerlerdeki konut, gecekondular, kent planlaması, mekân anlayışı vb. sorunların giderilmesini sağlanabilir. Ayrıca, sosyo-kültürel yapı ile ilgili çalışmalar sayesinde de kentlere göç edenlerin kentlileşme zihniyeti kazanmaları ve kültürel çatışmalara son vermeleri sağlanabilir. Bu şekilde, Türkiye’deki çarpık kentleşme sorununa çözüm bulunabilir ve zamanla kentlerin her açıdan düzenli, planlı bir şekilde yapılanması sağlanabilir.

Kaynakça

- Alkan, T. ve Doğu E. (1980). Siyaset Psikolojisi; Siyasal Toplumsallaşma ve Yabancılaşma, Ankara.
- Birkan, Ç. (1994). “Ekolojik. Planlama Tartışması”, Kent Planlamada Yeni Gündem: Çevre ve Katılım Uluslararası Tartışmalı Teknik Toplantı (11-13 Aralık 1991), TM-MOB Şehir Plancıları Odası Belediyeler Planlama Hizmetleri Vakfı Yayınları, Ankara.
- Bookchin, M. (1999). Kentsiz Kentleşme,(Çev. Burak UZALÇIN), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Demir, Ö., Acar, M. (1993). Sosyal Bilimler Sözlüğü, 2. Baskı, İstanbul.
- Devlet İstatistik Enstitüsü, 75.Yılında Sayılarla Türkiye Cumhuriyeti, Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1998.
- Devlet Planlama Teşkilatı, “Nüfus ve Nüfusun Yapısı”, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara,

1997.

Devlet Planlama Teşkilatı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), Ankara, DPT Yayını, 1997.

Dinçer, M. (1997). “Göç-Doğal Kaynaklar İlişmesine Çevre Güvenliği Açısından Bir Bakış”,

Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi (Mersin Kasım 1996), D.İ.E. Yayınları, Ankara.

Ekin, N. (1986). “Hızlı Şehirleşmenin Sosyo-Ekonomik Etkileri”, Hızlı Şehirleşmenin Yarattığı Ekonomik ve Sosyal Sorunlar, SİSAV, İstanbul.

Erder, S. (1996). İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye, İletişim Yayınları, İstanbul
Erdoğan, İ. (1975). Kültürün Yönetim Fonksiyonlarına Uygulanmasının Etkisi, İstanbul.

Geray, C. (1997). “Kentleşme ve Konut Politikaları Açısından Yeni Yerleşmeler”, Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi (Mersin, Kasım 1996), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.

Giddens, A. (1994). Sosyoloji Eleştirel Bir Yaklaşım., (Çev. Ruhi Esengün, İsmail Öğretir) İstanbul: Birey Yayıncılık.

Giddens, A. (1997). Sosyoloji Eleştirel Yaklaşım, 4.Baskı, İstanbul.

Gökçe, B. (1977). Gecekondu Gençliği, Hacettepe Üniv. Yayınları, Ankara.

Güvenç, B. (1997). Türk Kimliği : Kültür Tarihinin Kaynakları, Remzi Kitabevi: İstanbul.

İspir, E. (1982). Kentleşme, Metropolitan Alan ve Yönetimi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları No:185, Ankara.

İspir, E. (1991). Şehirleşme ve Meseleleri, 2.Baskı, Ankara.

Kartal, S. K. (1987). Kentleşme ve İnsan, TODAİE Yayınları, Ankara.

Keleş, R. (1974). “Şehirleşmede Denge Sorunu”, Mimarlık Dergisi, Yıl:4, Sayı:37, İstanbul.

Keleş, R. (1974). Şehir ve Bölge Planlaması, İstanbul.

Keleş, R. (1976). Kentbilim İlkeleri, Ankara.

Keleş, R. (1983). 100 Soruda Türkiye'de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu, 3.Baskı,- Gerçek Yay., İstanbul.

Keleş, R. (1992). Yerinden Yönetim ve Siyaset, Cem Yayınevi, İstanbul.

Keleş, R. (1998). Kent Bilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitabevi, Ankara.

Kızılçelik, S., Erjem, Y. (1994). Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü, Atilla Kitabevi, Ankara.

- Kongar, E. (1982). "Kentleşen Gecekondular ya da Gecekondulaşan Kentler Sorunu", Kentsel Bütünleşme, Türk Sos. Bil. Der. T.G.A.V. No:4, Ankara.
- Kongar, E. (1981). İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı 1, 4. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Kongar, E. (1993). İmparatorluktan Günümüze Türkiye'nin Toplumsal Yapısı 2, 5.Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Ozankaya, Ö. (1975). Toplumbilim Terimler Sözlüğü, TDK Yayınları, Ankara.
- Özbek, M. (1991). Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Özek, Ç. (1974). "Türkiye'de Şehirleşmenin Ana Nitelikleri ve Ceza Adaleti Yönünden Yol Açabileceği Sorunlar", Şehirleşmenin Doğurduğu Ceza Adaleti Sorunları Sempozyumu, (17-19 Aralık 1973) İ.Ü. Huk. Fak. Ceza Hukuku ve Kriminoloji Ens. Yayını, Fakülteler Matbaası, İstanbul.
- Özer, İ. (1998). "Türkiye'de Kentleşme", Yeni Türkiye Yayınları 23-24, İstanbul.
- Özkalp, E. "Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Kent Sorunlarına Genel Bir Bakış ve Türkiye'de Kentleşme", Cumhuriyet Üniv. Fen Edb. Fak. Sos.Bil. Der. Yayınları, Sivas, 9 Aralık 1987, s.45.
- Sezal, İ. (1992). Şehirleşme, Ağaç Yayınları, İstanbul.
- Sezal, İ. (1997). "Göçler ve Şehirleşemeyen Şehirler", Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi (Mersin, Kasım 1996), Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara.
- Shaw, C., McKay, H. (1962). An Ecological Analysis of Chicago, Wolfgang, Lavitz, Johnston (Ed.) New York; John Wiley and Sons.
- Tekeli, İ. (1982). Türkiye'de Kentleşme Yazıları, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar: 3, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Tekeli, İ. (1998). "Türkiye'de İç Göç Sorunsalı Yeniden Tanımlanma Aşamasına Geldi", Türkiye'de İç Göç Konferansı (Bolu-Gerede 1997) Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- Tezcan, M. (1995). Sosyolojiye Giriş, Temel Kavramlar, 4. Baskı, Ankara.
- TÜGİAD (Türkiye Genç İşadamları Derneği), 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar: 31, Suç Ekonomisi, Ocak, 1998.
- Tümertekin, E. (1985). "Kır-Kent Dengesi ve Göç", Türkiye'de Kentleşme Süreci ve Kırsal Alan Sorunları Kolokiyumu, Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınları-1, İstanbul.
- Yeşilorman, M. (1997). Demokratik Kültürün Edinilmesinde Şehirleşmenin Rolü (Elazığ Örneği), (Basılmamış Doktora Tezi), Fırat Üniversitesi, Elazığ.